

על מקומה המיוחד של אמנות בחינוך ולדורף

אם אתה נוטה לסבור, שהפסיכולוגיה, בהיותה המדע של חוקי הנפש, היא משהו שאתה יכול להסיק ממנו תוכניות חד משמעיות, סכמות מוצקות והנחיות ברורות לשימוש מיידי בכיתה, הרי שטעות גדולה בידיך. הפסיכולוגיה היא אכן מדע, אבל ההוראה היא בגדר אמנות, ומדע כל שהוא לעולם לא הוליד מקרבו אמנות. (ויליאם ג'ימס)

Education must not be a science it must be an art.¹

בשנת 1909 בהרצאות על חינוך דיבר רודולף שטיינר², מייסד חינוך ולדורף (חינוך אנתרופוסופי) על המונח "אומנות החינוך" (The art of education) וביקש לראות בחינוך ובהוראה הרבה יותר תחום של פעילות אמנותית מאשר תחום מדעי³. עשור אחר-כך, עם ייסוד בית הספר ולדורף הראשון בשטוטגרט, דיבר שטיינר שוב על החשיבות הרבה שהוא מייחס לאומנות בחינוך ובהוראה⁴. מאז ועד למותו, בשנת 1925, הדריך שטיינר את מורי בית הספר, נאם בפני הורים ומתעניינים, הרצה בפני קהלים שונים וכתב במספר רב של כתבים על החשיבות והמשמעות של האמנות בתהליכים חינוכיים ועל יישומה בתורת החינוך המכונה "חינוך ולדורף".

מה היתה כוונתו של שטיינר? מדוע היתה האמנות כה חשובה לגביו בחינוך ובהוראה? וכיצד מוצא אידיאל זה של מייסד חינוך ולדורף את יישומו המעשי בגנים ובבתי ספר ולדורף מאז ועד ימינו?

המאמר המובא בזה מנסה לתת מספר תשובות לשאלות אלו. אסקור תחילה את גישתו העקרונית של שטיינר לנושא האמנות בחינוך והוראה ואחר-כך את הנחיותיו המעשיות בהקשר זה. בהמשך אביא מספר דוגמאות לשילוב האמנות במעשה החינוכי ובחיי היום יום בבתי ספר ולדורף.

גישתו העקרונית של שטיינר לאומנות בחינוך

בהרצאה המוקדשת כולה לנושא האמנות בחינוך⁵ מסביר שטיינר מכמה וכמה אספקטים מדוע האמנות והמעשה האמנותי כה חשובים בעיניו לחינוך והוראה. ראשית הוא מציב את השאלה:

¹ Steiner, 1966, p 159.

² Hemleben, 1984.

³ Steiner, 1965.

⁴ Steiner, 1966.

⁵ Steiner, 1979, Lecture from 25/3/1923.

כיצד אנו יכולים כמחנכים להבין לעומק את ישות הילד? באמצעות איזה חוש אנו יכולים לעשות זאת? ותשובתו:

החוש בעזרתו אנו תופסים אמנות, החוש האמנותי, החוש שיכול להעביר לנו את הזוהר של הרוח בחומר, המגלה לנו את היפה, זה שאנו פוגשים באמנות. חוש אמנותי זה הוא בעת ובעונה אחת גם החוש המאפשר לנו להכיר את האדם בצורה ישירה בהווה, כך שהכרה זו תהפוך לשימושית בחיים עצמם.⁶

שטיינר ממשיך וטוען שרק באמצעות חוש אמנותי אנו יכולים כמחנכים להפוך את הרעיונות והעקרונות החינוכיים שלנו למעשה: "רק כאשר אנו תופסים את הישות של האדם באמצעות החוש האמנותי, רק אז יכולים אנו להגשים את הרעיונות והמושגים המופשטים שלנו במעשה החינוכי".⁷

ההבנה של נפש הילד, של התפתחותו ושל צרכיו האינדיבידואליים עומדת במרכז השקפת עולמו החינוכית של שטיינר. כבר בספרו הראשון המוקדש לחינוך הוא אומר:

We shall not set up demands nor programmers, but simply describe the child-nature. From the nature of the growing and evolving human being, the proper point of view for Education will, as it were, spontaneously result.⁸

מבחינת שטיינר חינוך ולדורף בא לענות על צרכיהם העמוקים, ולא תמיד מודעים לגמרי, של כל ילדה וילד:

באומנות החינוך עליה מדובר כאן, הדבר החשוב ביותר הוא לטפח את הטמון בילד ובהתפתחותו. מכאן שעל ההוראה לעמוד לגמרי בשירות החינוך. למעשה אנו מחנכים, ואת השיעורים, את ההוראה אנו מנצלים על מנת לחנך.⁹

תוכנית הלימודים, מתודות ההוראה, הגישה לילד, השיח עמו וכל מאפייני בית הספר באים לתת תשובה לצרכי הילד, לבקשתו העמוקה ולהתפתחות אותה הוא עובר.¹⁰ במובן זה גישתו של שטיינר היתה פיידוצנטרית. מכאן החשיבות הגדולה עבור מחנכים העובדים בבתי ספר ולדורף שיהיו להם את הכלים: "לתפוס את הישות של האדם" ולהיות בעלי: "חוש המאפשר לנו להכיר את האדם בצורה ישירה בהווה, כך שהכרה זו תהפוך לשימושית בחיים עצמם".¹¹

⁶Ibid p 18.

⁷ Ibid p 19.

⁸ Steiner, 1965, p 5.

⁹ Steiner, 1956, p 96.

¹⁰ Easton, 1997; Edmunds, 2004; Richter, 2006.

¹¹ See also: Martzog, Kuttner & Pollak, 2016.

מכאן ממשיך שטיינר ועומד על שאלת הכשרת המהנכים בהקשר זה:

זהו הבסיס החשוב ביותר לחינוך בימינו, שהחינוך יצא מתוך ההשקפה והעמדה הפנימית של המהנכים והמורים, אין עלינו רק ללמד, אין עלינו לפנות להבנה השכלית בילד... מכאן ברור שקידום החינוך חייב להתחיל במהנכים, שבמורה עצמו לא יעבדו רק כוחות אינטלקטואליים... עלינו להתחיל במורים עצמם וזאת באמצעות הבנת האדם, לגישה דידקטית-פדגוגית-אמנותית...¹²

מדברים אלו מובן שגם בהכשרת המורים של חינוך ולדורף צריך להיות מקום מרכזי לאומנות¹³. שטיינר, שייסד בעצמו את הכשרת המורים הראשונה עבור בית ספר ולדורף הראשון¹⁴ דיבר בהזדמנויות שונות על חשיבות ההכשרה האומנותית בהכשרת מורים ומעבר לכל מה שנאמר לעיל מפרט על החשיבות המיוחדת של האמנויות השונות, שתי דוגמאות:

תתנו לסטודנטים בהכשרת המורים לעצב בחמר (to mold), לעסוק באמנות הפיסול, זאת במקום שאר הדברים אותם הם עושים שם... יש לדעת את העיקרון הבא: מורה שלעולם לא למד לכייר, אינו יכול להבין את התפתחות הילד.¹⁵

המבין זאת, יודע שעל הכשרת המורים להעמיק את ההפנמה של תפיסת עולם מוזיקלית במובנה הפנימי, זאת על מנת להבין את האדם¹⁶.

גברט מכנה פן זה של אמנות ויצירה בהכשרת המורים ובעבודתו של המורה בבית ספר ולדורף בחינוך ולדורף במילים:

"They must be artists in education and teaching"¹⁷. This element of the teacher as an artist, is manifested in the teacher training in Waldorf education in intensive artistic work in a wide range of arts throughout all the years of training. The artistic fields occupy at least one third of all teacher training hours¹⁸, and include in music, poetry, sculpture, drawing and painting, drama, eurythmy (an expressive movement art originated by Steiner), and their combinations.

¹² Steiner, 1979, Lecture from 25/3/1923, p 21.

¹³ Gabert, 1961; Martzog, Kuttner & Pollak, 2016.

¹⁴ Hofrichter, 2002.

¹⁵ Steiner, 1989, p 140, 141.

¹⁶ p 143.

¹⁷ Gabert, 1961, p. 167.

¹⁸ Barz, 2013; Gabert, 1961.

These arts serve to develop and nurture the artistic senses, sensitivity, a sense of balance and harmony, contemplation ability, self-knowledge, and many additional gifts that artistic endeavor can bestow¹⁹. It is important to note that this is not about professional artistic training to become a painter, a musician, or a sculptor, but rather development of the inner senses on which the teacher builds work in a Waldorf school²⁰.

*

כיוון מחשבה אחר לגמרי מפתח שטיינר בהקשר של שילוב אמנות בתהליכים חינוכיים כאשר הוא מדבר על המעבר ההכרחי מהמשחק החופשי מלא הדמיון של הילד הקטן לחיי העבודה של המבוגר. עבודה הקשורה באחריות, מחויבות ורצינות²¹. השאלה אותה מעלה שטיינר היא כיצד נכון לעשות את המעבר מהמשחק החופשי אל כל הקשור לחובות של חיי עבודה ועמל. גם במקום זה הוא מציין את החשיבות של האמנות:

כאשר עובדים עם אמנות בצורה הנכונה בבית הספר, היא מובילה בצורה הנכונה משמחה מלאה החופש של המשחק אל העבודה, שאפשר לראותה ככורח של החיים עצמם. וכך, העבודה, כאשר מעצבים נכון גשר זה, לא חייבת להיתפס יותר כחובה לוחצת²².

במובן זה יוצרת האמנות בזמן בית הספר מעין גשר מעולם הילדות לעולם המבוגרים. בין המשחק מלא הדמיון, בו הכל אפשרי, פתוח ויצירתי לבין החובה בעולם המעשה של האדם הבוגר מציב שטיינר את האמנות. זו מביאה מן הצד האחד את היצירתיות, הדמיון, הפתיחות והעולם הפנימי לידי ביטוי, ומצד שני עוסקת תמיד בחומרים של המציאות ובהתמודדות עמם. כך יוצרת האמנות את הגשר מחיי הילד הרך לעולם המבוגרים:

כאשר נכנס הילד לבית הספר יש להעביר את הכושר, את הכישרון, את היכולת הקשורים במשחק ליכולת, בכל דרך אפשרית, אל פעילות אמנותית, בה נשמר החופש של הפעילות הפנימית, ויחד עם זה באותו זמן עלינו להתמודד עם החומר החיצוני, כמו בעבודה. ואז נראה כיצד באמנותיות, שאנו מביאים לילד, זה אפשרי

¹⁹ Eisner, 2002.

²⁰ Gabert, 1961.

²¹ Steiner, 1979, Lecture from 25/3/1923.

²² Ibid P 23.

לגמרי, לנווט כך את החינוך, שהשמחה והשחרור בפעילות האמנותית יחברו יחד לרצינות של העבודה²³.

בכדי להבין את תפקידה כמעין גשר בין המשחק החופשי לעבודה, או בין עולם הילד הרך לבין עולם האדם הבוגר יש להבין את הגישה ההתפתחותית העומדת בבסיס חינוך ולדורף. שטיינר ראה את היסוד לתהליכים חינוכיים ולימודיים בפסיכולוגיה התפתחותית, הדומה מאד בקוויה העיקריים לתורות ההתפתחות של פיצ'ה, אריקסון וקוהלברג²⁴. מתוך השקפתו האנתרופולוגית והפסיכולוגית חילק שטיינר את הילדות לשלושה שלבים עיקריים, כאשר בכל שלב עובר הילד התפתחות וצמיחה בדגש נפשי וגופני אחר: מהלידה ועד גיל 6,7 – הדגש הוא על התפתחות גופנית, חושית ותנועתית, כך שהילד הרך מעצב קודם כל את גופו באמצעות פעילות גופנית, תנועה, חשיפה לרשמים וקשרים אנושיים; מגיל 6,7 ועד גיל 13,14 – הדגש הוא על עיצוב החוויה הנפשית, ההרגלים, הקשרים החברתיים והאישיות; ומגיל 13,14 עד גיל 20,21 – מושם הדגש ההתפתחותי על עיצוב השקפת העולם, טיפוח החשיבה, יכולת העבודה והזהות האישית²⁵. שטיינר דיבר על איכות שונה של אווירה נפשית וגופנית בקרב הילדים בכל שלב ושלב ועל קפיצה איכותית במעבר משלב אחד לשני. הוא למעשה דיבר על "לידות" במעברים הללו. מכאן גם תפיסתו שכל שלב נבנה וצומח מתוך השלב הקודם ושרק בנייה יציבה והרמונית של שלב מסוים תוכל לשמש בסיס לשלב הבא²⁶.

לאמנות מקום חשוב לכל אורך הילדות לאור תפיסתו של שטיינר אבל במיוחד בתקופה של שבע השנים בין גיל 6,7 לגיל 13,14. תקופה זו, המאופיינת כפי שראינו בבניית האישיות, עיצוב אופי, ההרגלים וכל הקשור לחוויה נפשית מתאימה במיוחד לעבודה במישור האמנותי. בספר הראשון שכתב שטיינר על חינוך, הרבה לפני ייסוד בית ספר הראשון ברוח חינוך ולדורף הוא אומר על תקופה זו:

Last but not least, there is the cultivation of the sense of beauty and the awakening of the artistic feeling... A child who is denied the blessing of having his musical sense cultivated during these years, will be the poorer for it the whole of his later life. If this sense were entirely lacking in him, whole aspects of the world's existence would of necessity remain hidden from him. Nor are the other arts to be neglected. The awakening of the feeling for architectural forms, for moulding and sculpture, for lines and for design, for

²³ Ibid P 25.

²⁴ Easton, 1997; Ginsburg, 1982; Richter, 2006.

²⁵ Edmunds, 2004; Rawson & Avison, 2014; Steiner, 1965.

²⁶ Easton, 1997; Steiner, 1965.

colour harmonies — none of these should be left out of the plan of education... Joy and happiness in living, a love of all existence, a power and energy for work — such are among the lifelong results of a right cultivation of the feeling for beauty and for art²⁷.

באחת מסדרות הרצאות שנשא שטיינר על חינוך הוא מדגיש שוב את החשיבות של האמנות ושל חינוך לאסתטיקה ויופי דווקא בתקופה זו של התפתחות הילד:

בבית הספר היסודי מדובר על ילדים שנמצאים בין תקופת חילוף השיניים לבין גיל ההתבגרות... אם אנו עומדים נכון לצד הילד כמחנכים וכמורים, הרי שעלינו לדעת שעבור תקופה זו בחיי הילד יש להביא את כל חומר הלימודים בצורה אומנותית. זהו הדבר המהותי ביותר עבור תקופת בית הספר היסודי.²⁸

השאלה של חינוך חדור בפעילות אמנותית במיוחד בתקופה זו של בית ספר יסודי מופיעה בכתבי שטיינר גם בהקשר של טיפוח כוח הרצון ויכולת העשייה של הילדים. באחת מהרצאותיו הוא מעלה את השאלה: כיצד ניתן, אם בכלל, לפתח את כוחות הרצון של הילדים, ותשובתו:

אף אחד לא יכול לרצות, אם לא פיתח את רצונו. ואת הרצון אפשר לפתח באמצעות חינוך אומנותי משמעותי. סוד זה של הקשר בין האומנות לחיים, ויותר מדויק עם אלמנט הרצון של האדם, להכיר סוד זה, מהווה את ההתחלה של כל דרישה לפסיכולוגיה של החינוך של העתיד²⁹.

*

הדגש הרב על פיתוח החוש האסטטי, הדמיון, היצירתיות והפנייה לילדים דרך המדיום הרגשי והחוותי, כמדיום הנכון, לדעת שטיינר, עד לגיל ההתבגרות בא לידי ביטוי בכתביו בביקורתו הנוקבת על החינוך השכלתני הנהוג בבתי הספר. בהרצאותיו ובשיחותיו עם מורים ביקר שטיינר את הנטייה להפוך את מערכת החינוך למכוונת קודם כל לכוחות החשיבה והאינטלקט³⁰.

דוגמא טובה לכך היא דבריו באחת מישיבות המורים (שטיינר היה במשך 5 שנים המנהל של בית ספר ולדורף הראשון בשטוטגרט והיה שותף לישיבות מורים רבות), בה הוא מדבר בצורה ביקורתית על החינוך השכלתני ועל חשיבות הממד האומנותי בחינוך בהקשר זה:

²⁷ Steiner, 1965, p 55.

²⁸ Steiner, 1956, p 66.

²⁹ Steiner, 1980, p 68.

³⁰ Steiner, 1965, 1966, 1979.

כיום כבר התלמידים בכיתות בית הספר הראשונות מורעלים בכך שהם מקבלים רק חומר אינטלקטואלי... כעת אם המורים שלנו יעשו שימוש בספרי הלימוד, ואפילו לא יתנו אותם לשימוש התלמידים, אלא רק יעשו בהם שימוש להכנה שלהם עצמם, אזי תזרום השכלתנות למורים עצמם. ואנו גם נהפוך לתמונה של האינטלקטואליזם³¹.

לאחר שיחה קצרה על ההכנה הרצויה של המורה ממשיך שטיינר: "כך עלינו לראות כיצד מול השליטה של האינטלקטואליזם בחשיבת הזמן יש להעמיד את הפדגוגיה שלנו כפעולה החדורה לגמרי באמנות"³².

בהכשרתו היה שטיינר מדען בתחומי מדעי הטבע³³ ובכל זאת את המעשה החינוכי רצה לראות כמעשה אומנותי. ראיית המעשה החינוכי כאמנות בפני עצמה, זאת לעומת ההשקפה שעל ההוראה והחינוך להיות תחת עקרונות מדעיים מופיעה פעמים רבות בכתבי שטיינר³⁴. שטיינר שם את הדגש על עולם הרגש של התלמיד ושל המורה וראה בו שדה של התחנכות. הרגש האמנותי יכול להפוך את ההוראה ואת החינוך לבעלי משמעות, זאת לעומת הוראה מדעית, טכנית, חסרת השראה:

... that our conception of the build of a human being, of man's inner configuration must be that of an artist. And the teacher must be in a position to experience the child artistically, to see him as an artist would. Everything within the child must be inwardly mobile to him... We must accept such an inward artistic apprehension³⁵.

אופנים מעשיים:

עד כאן לגבי גישתו העקרונית של מייסד חינוך ולדורף רודולף שטיינר. כיצד מיישמים בתי ספר ולדורף גישה עקרונית זו? האם אכן יש לאומנות ולגישה האומנותית במובנה הרחב מקום מיוחד בבתי ספר ולדורף? ובאיזה אופנים מעשיים בא מהות חינוכית זו לידי ביטוי?

³¹ Leherkonferenz, 23/1/1923, s. 13.

³² Ibid.

³³ Hemleben, 1984.

³⁴ Steiner, 1966, 1980, 1989.

³⁵ Steiner, 1947, p 115, 116.

אני רואה שלושה אופנים שונים אך גם קשורים של יישום מעשי לגישה הרעיונית של שטיינר לשילוב אומנות בחינוך והוראה, כפי שצוינה בחלק הראשון של המאמר³⁶:

ראשית בכך שתחומי האמנות השונים נלמדים כחלק משמעותי מתוכנית הלימודים של בית הספר מכיתה א' ועד כיתה י"ב. לילדים הלומדים בבית ספר ולדורף יש כמעט מידי יום התנסות אמנותית משמעותית באחד מתחומי האמנות הרבים אותם מיישמים בבית הספר: ציור, רישום, מוזיקה, שירה, אוריתמיה, דרמה, פיסול, עיצוב וצילום, כמו גם אומנויות שימושיות כמו נפחות, קליעת סלים, ייצור כלים מחמר באובניים, נגרות, פיסול בעץ וכדומה. תחומי אמנות אלו הנם חלק מחייב במערכת השעות עבור כל התלמידים וההתייחסות הפדגוגית אליהם היא בדיוק כמו אל תחומים עיוניים כמו חשבון, שפה או מדעים³⁷. כל למשל מקום האמנויות במערכת השעות במהלך יום הלימודים זהה בחשיבותו לתחומי הלימוד העיוני, הנפח שהם תופסים מהווה לפחות שליש מתוכנית הלימודים ובתהליכי הערכה יש להם מקום חשוב בדיוק כמו לשאר תחומי הלימוד³⁸.

שנית בכך שהאומנויות השונות אינן רק נלמדות לשם עצמן ובנפרד משאר המקצועות אלא הן חודרות ומפרות את כל תחומי הלימוד האחרים. זאת בכל כיתות בית הספר, ובמיוחד, וכאמור לעיל, בבית הספר היסודי. בזה נלמדים כל תחומי הלימוד באמצעות האומנויות השונות: את אותיות הא' – ב' לומדים בכיתה א' דרך תנועה, רישום וציור; את יסודות החשבון דרך שירה, מוזיקה ודקלום; גיאומטריה נלמדת דרך רישום ושרטוט אומנותי של צורות גיאומטריות מגוונות, תחילה בעפרונות צבעוניים ואחר-כך בשימוש של סרגל ומחוגה; דרמה והצגות קטנות מסייעות ללימוד תכנים ספרותיים; פיסול, כיור וציור הם חלק בלתי נפרד משעורי ההיסטוריה והגיאוגרפיה; תקופה היסטורית תלמד גם על-ידי ציור של מאורעות ואישים מהתקופה, פיסול של כלים ואביזרים שהיו בשימוש, דקלום והמחזה של טקסטים מהזמן ההיסטורי וכדומה³⁹.

את ספרי הלימוד המקובלים מחליפות מחברות גדולות ללא שורות ומשבצות בהן יוצרים התלמידים בעצמם את ספרי הלימוד שלהם בתהליך יצירתי: הם לדוגמה כותבים טקסטים, מציירים, רושמים ומאיירים כל נושא לימודי בצורה אישית ומלאת דמיון. הדגש בתהליכי הלימוד אינו על הישגים שכלתניים, ידע או על עמידה במבחן סטנדרטי זה או אחר (אין בבתי ספר ולדורף מבחנים סטנדרטיים בכל תקופת בית הספר היסודי), אלא על אסתטיקה, יצירתיות, יופי והרמוניה⁴⁰.

³⁶ Edmunds, 2004; Junemann & Weitmann 2017; Neider, 2008; Nobel, 1996.

³⁷ Rawson & Avison, 2014; Richter, 2006.

³⁸ Edmunds, 2004; Junemann & Weitmann 2017; Neider, 2008; Nobel, 1996.

³⁹ Edmunds, 2004; Nobel, 1996.

⁴⁰ Ibid.

בנקודה זו ראוי גם לציין את הארגון השונה של בית ספר ולדורף מבחינת לוח הזמנים וסדר השיעורים. כל כיתות בית הספר לומדות את הנושאים העיוניים: שפה, חשבון, שפה זרה, היסטוריה, גיאוגרפיה וכיו"ב בצורה תקופתית. במהלך של 3, 4 שבועות נלמד כל תחום, כל יום בשיעור ארוך של שעה וחצי עד שעתיים. כבר עם ייסוד בית ספר הראשון, המליץ שטיינר⁴¹ על למידה מרוכזת, מתמשכת, אשר חוזרת על עצמה מידי יום בכל נושא ונושא, במקום מערכת שיעורים שבועית בה לומדים בכל יום בין 5 ל – 8 תחומי ידע שונים. מעבר לאפשרות להתמקד, להעמיק וליצור תהליך לימודי אינטגרטיבי, יש בלימוד התקופתי גם את הפוטנציאל של שילוב אומנויות שונות במהלך השיעור.

שלישית כעיצוב אומנותי ואסתטי של תהליכי הלימוד וכל הקשור לעולם הבית ספרי. שוב ושוב, ובמקומות רבים בהרצאותיו ובשיחותיו עם המורים העלה שטיינר את העיקרון שעל האמנות לחדור כל תחום לימודי ולמעשה כל תהליך לימודי בבית הספר:

אין עלינו לחסוך בפעילות אמנותית לתחומי הלימוד השונים, ההפך, על האמנות לחדור לאורגניזם של כל הוראה ושל כל תהליך חינוכי, כך שתהליכים אמנותיים אינם עומדים כביכול בצד: כאן ישנם תכני הלימוד עצמם, הם מיועדים לשכל, הם חובה, וכאן, מבודדים במערכת הלימוד, כביכול חצי חובה, יש את כל מה שהילד צריך לרכוש באמנות. לא ולא, במקום נכון עומדת האמנות בתוך בית הספר, אם כל תחומי הלימוד האחרים ממכוונים כך, שברגע הנכון נפש הילד מתוך תחום הלימוד משתוקקת לאמנותי... הווה אומר, על האמנות לחדור את כל האורגניזם של ההוראה והחינוך, עליה לחמם ולהאיר מבפנים את כל הישות של הפדגוגיה והדידקטיקה.⁴²

השיעור עצמו לדוגמה אמור להפוך להיות חוויה אומנותית. שוב ושוב ביקש שטיינר מהמורים לראות בתהליך הלימוד מעשה אומנותי⁴³. כך גם יש לדעתו להתייחס לכל תהליך חינוכי שהתלמידים עוברים בבית הספר: מהשיעור הבודד, דרך עיצוב יום הלימודים, עיצוב שבוע הלימודים, שנת הלימודים ועד ראייה כוללת וכאמור אומנותית של הדרך הארוכה מכיתה א' ועד סיום כיתה י"ב. נקודת המוצא לפי שטיינר צריכה להיות תמיד אומנותית, התפתחותית ומתאימה למקום בו הילדים נמצאים בכל שלב ושלב. לעולם לא מכנית, כמותית ומכוונת ידע⁴⁴.

⁴¹ Steiner, 1997.

⁴² Steiner, 1979, p 28.

⁴³ Steiner, 1997, lecture 2.

⁴⁴ Ibid, see also: Edmunds, 2004; Neider, 2008.

דוגמה מצוינת לכך היא ההתייחסות האסתטית בגנים ובבתי ספר ולדורף למרחב הבית ספרי, לעיצוב מבני בית הספר, לעיצוב הפנים של הכיתות, לצבע הקירות, לתאורה ולמעשה לכל אלמנט עיצובי הנמצא מסביב לילדים בשהות בבית הספר⁴⁵:

קחו את מה שאני אומר בבקשה כמעין אידיאל: שמתוך הפדגוגיה שלנו נעצב באופן אומנותי את חדרי הלימוד. ואז אפשר להרחיב זאת כך שמה שיקשט את קירות הכיתה ימשך גם מעבר לקירות הכיתה ויקשט את הקירות של כל בית הספר באותו אופן⁴⁶.

בהמשך נתן שטיינר הצעות כיצד, עם איזה סגנון ואיזה מוטיבים, כדאי לדעתו לקשט את קירות הכיתות השונות⁴⁷.

*

לימודי המוזיקה כדוגמה:

בחרתי בתחום המוזיקה בכדי להראות באופן יותר ספציפי כיצד משולב תחום אומנותי מסוים בתוכנית הלימודים ובחיי בית הספר ולדורף. יש לראות זאת כדוגמה עבור שאר תחומי האמנות. תחילה נעמוד על השאלה מדוע חשוב החינוך המוזיקלי ומדוע הוא חשוב לכל ילדה וילד.

שטיינר ראה בכל ילדה וילד מוזיקליות פנימית כאיכות בסיסית ביותר ונתונה מראש:

We shall then notice that it is man's nature, up to a point, to be born a "musician." If people had the right and necessary agility they would dance with all little children, they would somehow join in the movements of all children... The separate senses, the musically attuned ear, the plastically skilled eye, arise first from this musical disposition... it is a specification of the whole musical individual.⁴⁸

מכאן שלדעתו על החינוך המוזיקלי להיות עבור כל הילדים, ללא כל קשר למה שמכונה כישרון מוזיקלי מיוחד:

⁴⁵ Biornholt, 2014;Klinborg, 1982; Rittelmeyer, 2012.

⁴⁶ Leherkonferenz, 25/01/7923, S 9.

⁴⁷ Ibid, S 11, 12

⁴⁸ Steiner, 1997, Lecture 1, P 13

We should not insist too much: This is a musical child; this one is not musical. Certainly the fact is there, but to draw from it the conclusion that the unmusical child must be kept apart from all music and only the musical children must be given a musical education, is thoroughly false; even the most "unmusical children" should be included in any musical activity... That is a very fundamental truth. Nothing should therefore be left undone to bring in touch with music the children considered at first to be unmusical.⁴⁹

למוזיקליות יש לטענת שטיינר השפעה חברתית וקהילתית מיטיבה, היא בונה כביכול קהילה:

For it should not be forgotten that the art of music and poetry, on the other hand, furthers social intercourse. People come together and unite in music and poetry... social life is better maintained in common enjoyment and experience of music and poetry.⁵⁰

בנוסף יש בכוח החינוך המוזיקלי לחזק את הרצון ויכולת העשייה:

עבורנו (בבית ספר ולדורף) יש חשיבות להחדרת האלמנט המוזיקלי מוקדם ככל האפשר לתוך השיעורים עצמם. זאת משום שהאלמנט המוזיקלי, פחות התוכן של המוזיקה ויותר הריתמוס, הטקט, התחושה של הריתמוסים והקצב, מהווים תשתית טובה לכוח ולאנרגיה של הרצון, במיוחד כאשר מביאים אלמנט זה בצורה נכונה בתחילת בית הספר היסודי.⁵¹

מסיבות אלו ואחרות ראה שטיינר במוזיקה יסוד משמעותי ביותר בכל גיל ולכל ילדה וילד. בבתי ספר ולדורף מיושמת גישה זו באופנים הבאים:⁵²

- בכל כיתות בית הספר היסודי, ולעיתים גם בכיתות התיכון, מתחילים כל יום לימודים בשירה. השירה מתחילה בכיתה א' עם שירים פשוטים המושרים ביחד בקול אחד ומתפתחת עם השנים הבאות לשירה של קנונים, שירים ב – 2, 3, 4 קולות, שירה בקבוצות, שירת סולו, שירה בליווי של כלי נגינה שונים ועוד.

⁴⁹ Steiner, 1997, Lecture 3, p42.

⁵⁰ Ibid, P 43.

⁵¹ Steiner, 1956, p101.

⁵² Barnes, 2017; Ronner, 2000.

- באירועי בית הספר, בהצגות, במופעים מסוגים שונים מהווה המוזיקה – שירה ונגינה - חלק חשוב ביותר. כיתות, שכבות גיל או קבוצות מעורבות משכבות גיל שונות מעלות מופעי שירה, מחזמרים, מופעי מוזיקה ועוד.
- מכיתה א' לומדים כל הילדים נגינה בחלילית. הנגינה בחלילית מתפתחת בשנים הבאות לנגינה בכלי אינדיבידואלי. בכיתות רבות קיימת "תזמורת כיתה" שמופיעה בהרכבים שונים באירועי הכיתה ובית הספר.
- לבית הספר יש מקהלה, הרכבי נגינה ותזמורת ואלו מתאמנות באופן קבוע ומופיעות באירועים שונים של בית הספר והקהילה סביבו.

סיכום

מקומה המיוחד של האומנות בבתי ספר ולדורף נסקרה במאמר מנקודת הראות של עקרונותיו של מייסד חינוך ולדורף רודולף שטיינר שראה באומנות את אחד היסודות החשובים ביותר לכל תהליך של חינוך והוראה. בשלב שני נסקרה העבודה החינוכית בבתי ספר ולדורף מנקודת מבט של שילוב האומנות בתהליכי הוראה ולימוד. בשלב השלישי הוצגה המוזיקה כדוגמה לתחום לימוד אומנותי ושילבו במערכת הלימוד ותוכנית הלימודים של בית ספר ולדורף.

המשך למאמר יכול להיות בחינה של השפעות שילוב האומנויות בבתי ספר ולדורף על בוגרי בית הספר. האם הם אכן ניחנים באותן איכויות ששטיינר ציפה שיהיו להוראה מלאת אומנות? האם יש להם יחס מיוחד לאומנות ולאסתטיקה? כיצד הם רואים במבט לאחור את לימודיהם באספקט זה?

רשימת מקורות:

Barnes, D. I. (2017). Music through the Grades. Adonis Press: London.

Barz, H. (Ed.). (2013). Unterrichten an Waldorfschulen: Berufsbild Waldorflehrer: Neue Perspektiven zu Praxis, Forschung, Ausbildung. Part C. Wiesbaden: Springer.

Biornholt, M. (2014). Room for Thinking—The Spatial Dimension of Waldorf Education. Room for Thinking—The Spatial Dimension of Waldorf Education (Rose). Volume 5 Number 1 pp. 115-130.

Easton, F. (1997). Educating the whole child 'head, heart and hands': Learning from the Waldorf experience. Theory into Practice, 36, 87-95.

- Eisner, E. W. (2002). The arts and the creation of mind. New York: Routledge.
- Edmunds, F. (2004). Introduction to Steiner Education: The Waldorf School. London: Rudolf Steiner Press.
- Gabert, E. (1961). Lehrerbildung im Sinne der Paedagogik Rudolf Steiners. Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben.
- Ginsburg, I. (1982) Jean Piaget and Rudolf Steiner: Stages of Child development and implications for pedagogy. Teachers College Record, 84, 327-337.
- Junemann, M. & Weitmann, F. (2017). Drawing and Painting in Rudolf Steiner Schools. Hawthorn Press: New-York.
- Hemleben, J. (1984). Rudolf Steiner. Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt.
- Hofrichter, H. (2002). Waldorf: The Story behind the Name. Stuttgart: Freies Geistesleben.
- Klinborg, A. (1982). Die Waldorfschule baut: Sechzig Jahre Architektur der Waldorfschulen - Schule als Entwicklungsraum menschengemäßer Baugestaltung. Stuttgart: Freies Geistesleben.
- Martzog, P. Kuttner S. & Pollak, G. (2016). A comparison of Waldorf and non-Waldorf student-teachers' social-emotional competencies: can arts engagement explain differences? Journal of Education for Teaching, January, 2016.
- Neider, A. (2008). Lernen durch Kunst. Stuttgart: Freies Geistesleben.
- Nobel, A. (1996). Education through Art. London: Floris Books.
- Rawson, M. & Avison, K. (Editor), (2014). The Tasks and Content of the Steiner-Waldorf Curriculum. Floris Books: London.
- Richter, T. (Herausgeber). (2006). Paedagogischer Auftrag und Unterrichtziele - Vom Lehrplan der Waldorfschule. Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben.
- Riettelmeyer, C. (2012). Zur Anthropologie der Farbwahrnehmung. Am Beispiel des Schulbaus. In: H. Schröteler von Brandt, Th. Coelen, A. Zeising, A. Ziesche (Hrsg.): Raum

für Bildung. Ästhetik und Architektur von Lern- und Lebensorten. Bielefeld 2012, S. 187-194.

Ronner, S. (2000). Warum Musikunterricht? Verlag Freies Geistesleben: Stuttgart.

Steiner, R. (1947). The Spiritual Ground of Education, The Teacher as an Artist in Education. Lecture 6. The Anthroposophical Publishing Company: London.

Steiner, R. (1966). Study of man. New York: Rudolf Steiner press. (GA 293)

Steiner, R. (1965). The Education of the child in the Light of Anthroposophy. Rudolf Steiner press: New York. (GA 34)

Steiner, R. (1979). Anthroposophische Menschenkunde und Pädagogik. Rudolf Steiner Verlag: Dornach (GA 304a).

Steiner, R. (1956). Die Geistige Seelischen Grundkräfte der Erziehungskunst. Rudolf Steiner Verlag: Dornach (GA 305).

Steiner, R. (1980). Neueorientierung des Erziehungswesens im Sinne eines Freien Geistesleben. Rudolf Steiner Verlag: Dornach (GA 194).

Steiner, R. (1989). Der Pädagogische Wert der Menschenerkenntnis und der Kulturwert der Pädagogik. Rudolf Steiner Verlag: Dornach (GA 310).

Steiner, R. (1997). Discussions with Teachers. SteinerBooks: London. (294)